

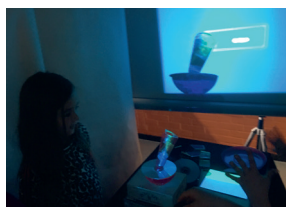
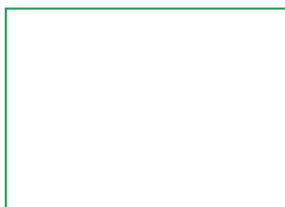
Verschijnen en verdwijnen

interactief educatief atelierproject van Speelgoedmuseum Oosterhout

Inhoud

Inleiding	pagina 3
1. Aanleiding en eerste brainstorm	pagina 4
2. Tweede bijeenkomst	pagina 5
3. Het basisconcept van TOEVAL GEZOCHT	pagina 6
4. Multidisciplinair kijken	pagina 7
5. De uitvoering	pagina 8
6. Verdeling van rollen en verantwoordelijkheden	pagina 9
7. Relatie met de basisscholen	pagina 10
8. Ervaringen van de gebruikers	pagina 11
9. Evaluatie	pagina 13
10. Samenvatting	pagina 15
 Bijlagen	
1. Alle samenwerkende partijen	pagina 17
2. Handreiking aan de scholen	pagina 22
3. Persbericht	pagina 24
 Colofon	 pagina 26

Inleiding

foto Atelier van Licht, Stedelijk Museum 2012

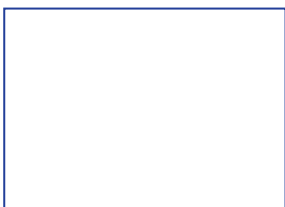
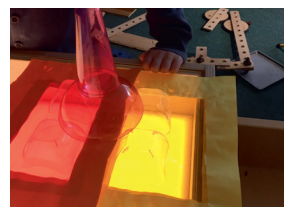
Voor u ligt de publicatie van het interactieve educatieproject behorende bij de tentoonstelling 'Van toverlantaarn tot mobieltje', getiteld Verschijnen en verdwijnen. Dit project is een samenwerking van Speelgoed- & Carnavalsmuseum Op Stelten in Oosterhout met TOEVAL GEZOCHT, Erfgoed Brabant, intermediair De Cultuur Loper (DCL) Oosterhout, de basisscholen Torenschouw, Montessorischool en Menorah, Harry van Aperloo (fotograaf), ontwerper Harm Rensink en tentoonstellingsbouwer Rene Siebum.

Deze publicatie bevat naast de aanleiding van het project ook een inkijkje in het proces. De opbrengsten worden benoemd en de ervaringen van de gebruikers: de leerkrachten, de leerlingen en de bezoekende gezinnen. Omdat de inzichten die verkregen zijn door de samenwerkende partijen tijdens het maken van dit educatieproject ook interessant kunnen zijn voor andere partijen die een dergelijke samenwerking willen aangaan, zijn er vooral ook veel tips opgenomen.

Naast deze publicatie is er ook een film gemaakt over het project. Klik [hier](#) om deze te bekijken.

Mocht u naar aanleiding van deze publicatie vragen hebben, kunt u contact opnemen met een van de samenwerkende partijen, contactgegevens kunt u vinden op pagina 26.

Veel leesplezier!

1.

Aanleiding en eerste brainstorm

Het Speelgoedmuseum zoekt naar nieuwe wegen om voor kinderen en gezinnen een educatief interactief aanbod te ontwikkelen, waardoor er meer te onderzoeken en te beleven valt in het museum, de kinderen langer en geconcentreerder zelf creatief bezig kunnen zijn en de verbinding tussen museum en scholen verbetert. Hierdoor hoopt het museum te bereiken dat er meer scholen naar het museum komen en er een wisselwerking ontstaat tussen wat het museum biedt en wat de scholen aan cultuur- en erfgoededucatie in de klas bieden. Onderzoekend en spelend leren zijn de begrippen die in dit verband naar voren komen.

Bij de scholen in Oosterhout die deelnemen aan De Cultuur Loper (DCL) ligt een wens: meer projecten gericht op het onderzoekend vermogen van de leerling.

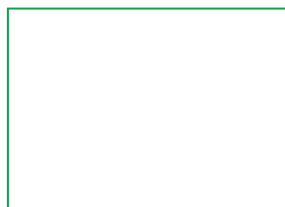
Erfgoed Brabant en de intermediair DCL Oosterhout besluiten financiën ter beschikking te stellen voor een pilotproject en om hierbij experts van buiten in te schakelen. Zo wordt een eerste brainstorm gehouden, waarbij verder aanwezig zijn: Sabine Plamper (Atelier in een koffer) en Annemieke Huisingh (TOEVAL GEZOCHT). Daarnaast zijn drie basisscholen uit Oosterhout uitgenodigd die gemotiveerd zijn mee te denken en mee te doen.

Tijdens de eerste bijeenkomst worden wensen en doelstellingen van de verschillende culturele partijen uitgesproken:

- ▲ Culturele instellingen en onderwijs zijn samen verantwoordelijk voor de ontwikkeling van de leerlingen op het gebied van erfgoed. Liefst door onderzoekend leren.
- ▲ Wens om iets te ontwikkelen waardoor kinderen van binnenuit geraakt worden.
- ▲ Bijdrage leveren aan het behalen van de kern-doelen op het gebied van cultuur en erfgoed.
- ▲ De begrippen 21st century skills, onderzoekend leren en creativiteit worden door alle partijen genoemd.
- ▲ Nadruk wordt gelegd op het meenemen van mensen in het onderzoekend leren en zelf iets maken en op de noodzaak van een duurzame ontwikkeling.
- ▲ De atelier-vorm wordt als mogelijkheid aangedragen om scholen en museum te verbinden en de kracht van kunst en wetenschap in het leren bewust te benutten.

De praktische mogelijkheden van het museum worden onder de loep genomen: kan een komende tentoonstelling zich hiervoor lenen? Of misschien een project voor de buitenruimte? Het museum gaat over 'spelen', hoe kunnen we het beginpunt leggen bij het spelen van kinderen? Is juist het spelen niet het onderzoekende leren?

Afgesproken wordt de brainstorm voort te zetten. Daarnaast zal Annemieke Huisingh een voorbeeld in powerpoint van TOEVAL GEZOCHT laten zien van onderzoekend leren in de vorm van een museum-atelier, in dit geval over het onderwerp LICHT.

2.

Tweede bijeenkomst

met presentatie voorbeeldproject museumatelier TOEVAL GEZOCHT
en keuze tentoonstelling

Het museum benadrukt het belang dat de achterban (alle vrijwilligers) van het museum meegenomen kunnen worden in de nieuwe ontwikkeling. De scholen geven aan dat er wel verschuiving en vernieuwing gaande is, maar dat het laagdrempelig moet zijn voor het onderwijs. Er wordt ingebracht dat een procesgerichte didactiek nodig is, waardoor de kinderen zelf kunnen creëren zonder dat iets goed of fout is.

Annemieke Huisingsh geeft een presentatie van Atelier van Licht dat TOEVAL GEZOCHT in samenwerking met het Stedelijk Museum en het Amsterdam Light Festival in het museum in Amsterdam heeft gerealiseerd.

Drie kenmerken worden door de werkgroep als essentieel in de presentatie herkend en benoemd:

- ▲ Kinderen hebben het voortouw en kunnen zelfstandig onderzoeken, experimenteren en verbeelden,
- ▲ de samenwerking van verschillende disciplines: kunst, natuurwetenschap, pedagogie en ontwerp biedt de rijke kwaliteit,
- ▲ de eenvoud, de schoonheid en de gevarieerdheid van de inrichting en materialen zijn zichtbaar inspirerend.

Dan vertelt het museum over een tentoonstelling over (de geschiedenis van de) fotografie waarin de eigen toverlantaarns centraal staan. Deze staat gepland voor de zomer van 2018. De werkgroep ziet deze tentoonstelling als kansrijk om het pilotproject aan te koppelen.

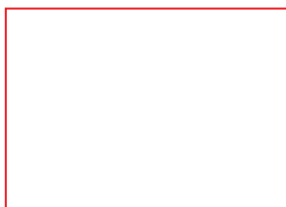
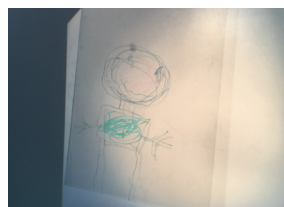
Een belangrijk besluit wordt genomen: de museum-medewerkers onderzoeken of deze fotografie-tentoonstelling mag worden benut voor een bijzonder project, in welke periode en hoe lang deze er kan zijn en of de directie deze innovatie wil steunen.

Conclusie

Door samenwerking met nieuwe partners ontstaan nieuwe ideeën en mogelijkheden.

foto Atelier van Licht, Stedelijk Museum 2012

3.

Het basisconcept van TOEVAL GEZOCHT als onderlegger van het project

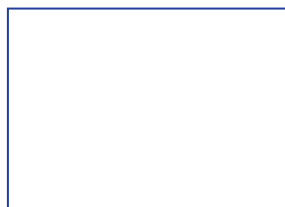
TOEVAL GEZOCHT ziet kinderen vanaf hun geboorte als krachtige, competente menselijke wezens die ten volle mogen en kunnen deelnemen aan ons culturele leven. Ze zijn vanaf hun prille begin mede-cultuurbouwers.

De strategieën en creativiteit van kunstenaars en onderzoekende wetenschappers zijn de talenten die we bij de kinderen van jongs af aan in aanleg kunnen waarnemen. De kinderen verdienen het dat we deze talenten stimuleren. De expressieve talen (uitingsvormen) van de kinderen kunnen we op deze wijze in verbinding brengen met de artistieke talen van kunstenaars en de onderzoekende talen van wetenschappers.

Stichting TOEVAL GEZOCHT baseert zich op de filosofie en werkwijze van Reggio Emilia, het stadje in Noord-Italië dat een wereldwijd bekend geworden vorm van educatie heeft ontwikkeld waarin de competenties en de kracht van kinderen centraal staan en waarin kunst en wetenschap als motor voor het leren geïntegreerd zijn.

Ervaringen in eerdere projecten van TOEVAL GEZOCHT wijzen uit dat musea en scholen elkaar hierin kunnen vinden en versterken: musea maken zichtbaar hoe kunstenaars zich in hun artistieke talen uitdrukken of welke wetenschappelijke processen en natuurkundige verschijnselen de basis van het getoonde erfgoed vormen. Geïnspireerd en gevoed door wat de concrete tentoonstelling op dat moment laat zien kan een atelier in het museum worden ingericht waarin het voor kinderen mogelijk is zelf verschijnselen te onderzoeken en te experimenteren en zich te uiten in hun eigen expressieve talen.

Scholen kunnen zich hierdoor laten inspireren en bieden de kinderen op school de mogelijkheid te experimenteren en verbeelden in een specifieke, bij voorkeur als atelier ingerichte ruimte. De wijze waarop de kinderen in het museum en op school kunnen onderzoeken, experimenteren en verbeelden spreekt hun eigen aanwezige creatieve talenten aan. Interessant is wanneer het onderzoek van de kinderen in het ateliergedeelte voorafgaat aan het bekijken van de objecten in de tentoonstelling, zodat ze met hun eigen ogen en vanuit hun eigen ervaringen en hun eigen belangstelling kunnen waarnemen en interpreteren wat in de tentoonstelling getoond wordt. Dit is omgekeerd aan wat doorgaans in musea gebruikelijk is: kinderen zien een tentoonstelling en 'verwerken' dit daarna in een eigen werkstuk. Deze omkering is van belang vanwege het vertrouwen dat hiermee in kinderen gesteld wordt. De verschijnselen en kunstzinnige en/of wetenschappelijke processen die aan de getoonde objecten of werken ten grondslag liggen, worden de kinderen in ateliervorm aangeboden, zodat zij starten met eigen onderzoek, eigen ervaringen en eigen verbeelding.

4.

Multidisciplinair kijken

onderzoek naar objecten en verschijnselen

Het museum onderzoekt de eigen collectie en de collectie van Harry van Aperloo (fotograaf) om een indruk te krijgen waaruit een selectie gemaakt kan worden voor de tentoonstelling. Tevens maakt het museum een historisch overzicht van de ontwikkeling van de fotografie als kader voor de te maken keuzes.

TOEVAL GEZOCHT organiseert voor de complete werkgroep een bijeenkomst met de natuurkundige van hun ontwikkelteam bij Instituut Amolf in Amsterdam (prof. Femius Koenderink) om vanuit zijn expertise inzicht te krijgen in de verschijnselen die in de loop van de tijd het fundament zijn geweest voor de ontwikkeling van de fotografie. Immers deze verschijnselen zullen ook het fundament vormen voor de inrichting van het atelier. Enkele belangrijke begrippen die besproken worden zijn: projectie, afbeelding, schaduw, beeldomkering, camera obscura, de rechte lijn van licht, het vastleggen van een beeld en de betekenis van energie van licht en kleuren.

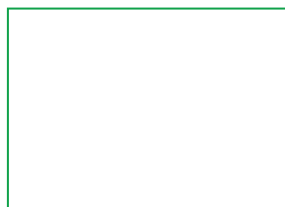
Geïnspireerd door deze verschijnselen ontstaat de naam van het project: Verschijnen en verdwijnen.

TOEVAL GEZOCHT neemt het op zich enkele werkstations die inspirerend onderzoek naar deze verschijnselen mogelijk maken in de tentoonstelling in te brengen, zodat de kinderen zelfstandig hiermee kunnen experimenteren en verbeelden. Hiermee komt er binnen de tentoonstelling een ateliergedeelte. Het Speelgoedmuseum richt in de bibliotheekruimte een donkere kamer in waar kinderen fotogrammen maken en de basisprincipes van het ontwikkelen van de fotografie leren kennen. De fotogrammen ondersteunen het principe van Verschijnen en verdwijnen, dat reflecteert op het ateliergedeelte.

Voor de toverlantaarn kunnen kinderen zelf glaasjes beschilderen en projecteren in het atelier.

foto Atelier van Licht, Stedelijk Museum 2012

5.

De uitvoering

concept, ontwerp en vormgeving

Drie gegevens zijn van groot belang gebleken:

- ▲ De medewerkers van het museum – zonder professionele achtergrond als curator – hebben de verantwoordelijke taak om de tentoonstelling samen te stellen en de planning hiervan te coördineren; ook de p.r. behoort tot hun verantwoordelijkheid
- ▲ Het museum dat geheel op vrijwilligers draait is niet gewend om voor de inrichting en vormgeving specialisten in te schakelen;
- ▲ Het museum dat geheel op vrijwilligers draait heeft niet structureel de beschikking over een technisch team ter ondersteuning.

De basis voor het project vormt het ontwikkelde concept van TOEVAL GEZOCHT dat een visie op de creatieve potenties van kinderen als basis heeft en waarin de strategieën van kunstenaars en wetenschappers benut worden voor het ontwerp van het ateliergedeelte in het museum gekoppeld aan de atelier-werkwijze op de scholen. TOEVAL GEZOCHT heeft in een multidisciplinair team werkstations ontwikkeld die geschikt zijn binnen deze tentoonstelling over fotografie.

De medewerkers van het museum kiezen in overleg met de fotograaf uit eigen collectie alle items voor de tentoonstelling. Een aantal oude foto's van de fotograaf worden opnieuw op groot formaat afgedrukt en klaargemaakt om aan de wand op te hangen. Het historisch overzicht van de fotografie dat het museum heeft gemaakt vormt de basis voor hun keuze, zodat de tentoonstelling een helder chronologisch karakter krijgt.

Tevens weten deze twee medewerkers bij het bestuur te bewerkstelligen dat er extra middelen worden vrijgemaakt voor het betrekken van de vaste ontwerper en bouwer van TOEVAL GEZOCHT die ook de werkstations van het atelier hebben gebouwd (Harm Rensink en Rene Siebum). De ontwerper maakt een ontwerp voor de ruimte waarin tentoonstelling en atelier samenkomen. Hierdoor wordt de op zich niet grote ruimte optimaal en met eenvoudige middelen omgetoverd tot een schone ruimte waarin alles tot z'n recht komt. Voorzetwanden worden gebouwd voor de radiatoren, een grote sokkel voor het pronkstuk van de fotograaf (een studiocamera uit ca. 1900), de vitrinekasten van het museum krijgen een plaats in de ruimte en de achterwand wordt wit geschilderd voor de experimenten van de kinderen met projecties van schaduw, kleur en vorm voor de manipuleerbare lichtbron. Dit alles in nauw overleg met TOEVAL GEZOCHT om het experimentele, onderzoekende en inspirerende karakter van het geheel voor de bezoekende kinderen te waarborgen.

Het museum richt met hulp van de fotograaf een donkere kamer in waar schoolklassen onder professionele begeleiding fotogrammen kunnen maken en ontwikkelen.

Intussen biedt een themakrant die huis aan huis wordt verspreid in Oosterhout aan om een editie te besteden aan deze tentoonstelling, zodat er lokaal ruim bekendheid aan wordt gegeven.

De tentoonstelling is feestelijk geopend op 7 juli 2018 en is geëindigd op 21 december 2018.

6.

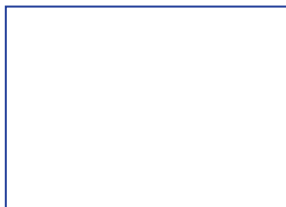
Verdeling van rollen en verantwoordelijkheden

Om zo'n co-creatief project te laten slagen, is het van groot belang dat alle partners hun eigen deskundigheid hebben en daar verantwoordelijkheid voor nemen, terwijl in de communicatie oprechte samenwerking het doel blijft. In dit project bestaat het museum voor 100% uit vrijwilligers, van wie een aantal voorheen op deelgebieden werkervaring hebben. Alle andere partners zijn betaalde krachten. Maar wie is binnen deze co-creatie de projectleider die

het geheel overziet? Gaandeweg blijkt er behoefte te bestaan aan duidelijkheid hierover. Een extra overleg tussen Erfgoed Brabant, de intermediair DCL en TOEVAL GEZOCHT wordt belegd. De twee financierende en betrokken instanties zien het museum als projectleider, hetgeen van de twee vrijwilligers vraagt dan zij het geheel van alle partijen overzien. TOEVAL GEZOCHT spreekt de behoefte uit aan een projectleider die de complete logistiek overziet en de acties van de verschillende partners op elkaar afstemt. In dit overleg ontstaan er vervolgens tussenoplossingen om het werkbaar te maken: TOEVAL GEZOCHT krijgt de verantwoordelijkheid voor het projectplan, voor de inrichting van het atelier en dus de afstemming met het museum wat de tentoonstelling betreft en voor de begeleiding van de schoolateliers; de intermediair DCL draagt de verantwoordelijkheid voor het betrekken van de scholen, Erfgoed Brabant voor het ondersteunen van het museum en de extra p.r. van het project. Het museum coördineert de logistiek binnen het museum, de keuze van de items in de tentoonstelling en het transformeren van de tentoonstellingsruimte en de feitelijke inrichting. Het museum zorgt zelf voor hun p.r.

foto Het atelier Montessorischool

7.

Relatie met de basisscholen

promotiefilm, bijeenkomsten en handreiking voor op school

De intermediair DCL behartigt de relatie met de basisscholen en geeft hen informatie over de ontwikkeling van het pilotproject cq. het onderzoeksatelier binnen de tentoonstelling. Dit doet zij op de reguliere icc-bijeenkomsten in de periode voorafgaand aan de tentoonstelling, dus voor de zomervakantie. Tijdens de eerste weken van het nieuwe schooljaar houdt zij een speciale icc-bijeenkomst in het Speelgoedmuseum, waar de cultuurcoördinatoren zelf in het atelier kunnen experimenteren.

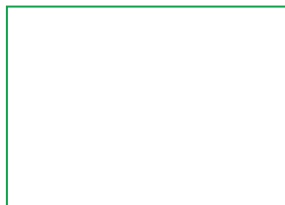
De drie actief deelnemende scholen krijgen extra aandacht: Nog ruim voor de opening heeft de intermediair DCL TOEVAL GEZOCHT uitgenodigd voor een eerste trainingsmiddag. Aan de hand van een powerpoint-presentatie toont zij de mogelijkheden van de gekozen werkwijze waarbij de leerkrachten op hun scholen kunnen aansluiten. Vervolgens worden door TOEVAL GEZOCHT coachingsafspraken met twee scholen gemaakt voor de inrichting van een atelier over dit onderwerp binnen de school. De derde school kan hier geen ruimte voor maken. Deze coachingsbijeenkomsten vinden allen plaats nog voor de opening van de tentoonstelling, zodat de scholen met de aanvang van het nieuwe leerjaar hiermee kunnen starten.

Voor alle overige scholen heeft TOEVAL GEZOCHT een handreiking ontwikkeld waarmee de leerkrachten heel praktisch op een onderzoekende en verbeeldende manier in de klas met de kinderen aan de slag kunnen rond het onderwerp SCHADUW. Deze korte en eenvoudige handreiking is als bijlage opgenomen.

Erfgoed Brabant neemt het initiatief om aan Pieter van Hulten opdracht te geven om een korte promotiefilm te maken, waarin beelden zijn opgenomen van twee schoolklassen die nog net voor de zomer een middag in het atelier komen werken. Deze promotiefilm is aan alle basisscholen toegestuurd. Op de [website](#) van Erfgoed Brabant is de film te bekijken.

foto Het schaduwatelier in De Torenshow

8.

Ervaringen van de gebruikers

De medewerkers van het museum die dagelijks de begeleiding in de tentoonstelling verzorgen hebben van TOEVAL GEZOCHT een dagdeel coaching en uitleg gekregen wat de bedoeling is. De aanpak ('vrij spel voor kinderen met eenvoudige materialen') bleek bij hen positief aan te slaan. Voor hen is dit vertrouwd en zij hebben met plezier en heel consciëntieus dagelijks gezorgd voor opgeruimde en inspirerend ogende werkstations.

De kinderen blijken het werken in de donkere kamer een geweldige ervaring te vinden. 'Het lijkt wel toveren' zei een leerling toen het fotogram langzaam verscheen in het ontwikkel-bad. De begeleiding van Ludo Sidler, begaafd fotograaf en deskundig in het ontwikkelen en afdrukken van foto's, is zeer inspirerend. De kinderen hangen aan zijn lippen om maar niets te missen van zijn uitleg. Het principe van Verschijnen en verdwijnen, onderzoek en verwondering komt hierbij volledig tot zijn recht.

Het beeldend vertellen door middel van de zelf beschilderde glaasjes van de toverlantaarn is een feest, zowel voor de kinderen als de begeleiders. De fantasie van de kinderen kent geen grenzen.

Enkele uitspraken van de leerkrachten van de drie scholen over de samenwerking en de ervaring in het museum:

“

'Samenwerking met alle partijen heb ik erg leuk gevonden, leerzaam en erg leuk dat er zoveel invalshoeken meekeken bij dit project.'

'De tentoonstelling en het werkatelier in het museum zien er TOP uit, heel erg goed dat de kinderen er ook zelf mee aan de slag kunnen!'

'Met name de verwondering en het werken met relatief simpele materialen én materialen van toen en nu is voor onze school, als erfgoed-school heel waardevol. Dit laatste is dan ook zeker een aanrader voor collega's binnen het onderwijs.'

'Al met al een zeer geslaagd project, heel fijn dat wij hier als school een heel klein beetje aan hebben kunnen bijdragen en meegedaan hebben, wat mij betreft voor herhaling vatbaar! Heel veel complimenten aan iedereen en in het bijzonder aan de mensen van het museum!'

'Leuk om hierbij betrokken te zijn. Goed beeld van hoe we dit op school kunnen neerzetten, sloot goed aan bij het museum. Het maakt niet echt uit of je van te voren of daarna naar het museum gaat. De kracht zit 'm in de beleving van de omgeving'.

'Sterk dat er uit zoveel richtingen mensen meedachten, hierdoor kreeg het project veel meer diepgang.'

'In het museum vind ik de tentoonstelling sterk neergezet. Er zijn voldoende verschillende stations zodat kinderen eigenlijk nooit hoeven te wachten en lekker bezig kunnen blijven. Ook is er een mooie hoeveelheid materiaal wat stimuleert tot het onderzoeken en ontdekken.'

'Goed om te zien dat je met eenvoudige materialen veel in gang kunt zetten bij kinderen. Dat op die manier de kinderen ook op alle niveaus met het onderwerp bezig kunnen zijn. Van kleuters tot groep 8.'

'Voorbereiding is alles. Als de voorbereiding goed is loopt het verder vanzelf. En roep hierbij ook vooral hulp in van andere disciplines om mee te denken.'

”

'Pas op dat je niet te veel wilt. En laat het vooral uit de kinderen komen.'

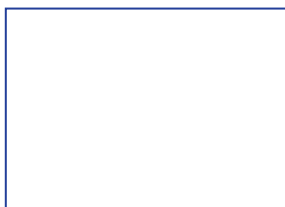
'Meest bijzonder was dat het Speelgoedmuseum veel meer is dan een Speelgoedmuseum. Het is een prachtige locatie met ruimte voor onderwijs en samenwerking. En wat een geweldige vrijwilligers werken daar, chapeau!'

Uitspraken van de leerkrachten van de drie scholen over de ervaring op de scholen:

“

'Op school wekt het bij de kinderen ook veel plezier en verwondering. Afgelopen maanden hebben de kinderen frequent in het atelier gewerkt en als afsluiting naar het échte museum, dat is geweldig! Of we het daarna nog doorzetten met evt uitbreiding gaan we na de vakantie met de collega's evalueren en kijken of en waar de behoeften liggen.'

foto De Torenschouw in het Speelgoedmuseum

9.

Evaluatie

Belangrijk doel was om meer scholen naar het museum te krijgen en om de kinderen een andere beleving met eigen onderzoek en creatief spel aan te bieden, zodat het museum en het onderwijs meer samenspel ontwikkelden in het onderzoekend leren en het stimuleren van creativiteit.

Dit is ten dele gelukt. Het aantal schoolbezoeken in deze periode was 15 extra bezoeken ten opzichte van het vorige jaar. In totaal hebben 1545 kinderen de tentoonstelling bezocht. Opvallend is dat vooral meer scholen van buiten Oosterhout het museum wisten te vinden. Een bezwaar bleek te zijn dat de bekendheid met dit nieuwe initiatief betrekkelijk langzaam op gang kwam en in een drukke periode (begin schooljaar) van de scholen viel, waardoor pas tegen het eind van de tentoonstelling (december 2018) er veel meer aanvragen binnenkwamen.

Daarnaast is de tentoonstelling met geïntegreerd atelier veelvuldig door gezinnen en door grootouders met kleinkinderen bezocht. De begeleiders binnen het museum merken op dat kinderen veel langer blijven en heel zelfstandig en met veel plezier aan de werkstations spelen.

Het atelier is conform de doelstelling ingericht in het museum, verbonden aan de tentoonstelling waar alle groepen van de basisschool hebben kunnen spelen, onderzoeken en verbeelden. De toegevoegde donkere kamer en het beschilderen van de toverlantaarn glaasjes hingen hier goed mee samen. De donkere kamer heeft onder leiding van een inspirerende vrijwilliger heel gestructureerd en voldoende gevestigd gewerkt. Schoolgroepen waren soms eerder 'uitgekeken' op het atelier dan gezinnen. Bij gezinnen kwamen kinderen ook vaak weer terug (ze wisselden

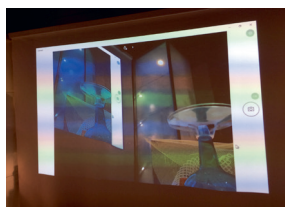
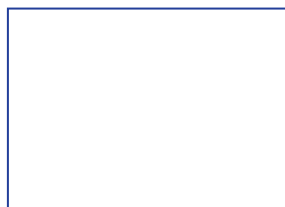
in de warme zomer het atelier af met buiten spelen en dan weer naar het atelier enzovoorts). Veel enthousiasme voor het atelier, regelmatig hoorden ze de kinderen schateren van het lachen. Gezinnen zijn hier vaker voor teruggekomen, met name mensen uit Oosterhout en Dongen. In de zomer is het erg warm geweest, in de ruimte ook extra heet vanwege beamers en overheadprojectoren.

Het scholingstraject voor de medewerkers van het museum

Er is een middagbijeenkomst door TOEVAL GEZOCHT geleid en een korte handleiding op papier aan hen meegegeven. Voor de mensen die erbij waren was het waardevol en zij zijn er enthousiast mee aan de slag gegaan. Zij hebben het atelier met zoveel kleine materialen heel goed bijgehouden en steeds weer esthetisch op kleur neergelegd. Het was fijn te merken dat de museummedewerkers daarvoor open hebben gestaan en enthousiast mee hebben gedaan.

Om de kinderen zelfstandig te laten experimenteren en dus als begeleider geen uitleg of opdrachten te geven was voor een aantal van hen onwennig en lastig, wanneer (groot)ouders expliciet naar de werkwijze vroegen, maar velen van hen zagen dat het goed lukte en dat de kinderen daardoor veel langer doorgingen met hun onderzoek en verbeelding.

De twee educatiemedewerkers van het museum die het geheel georganiseerd en gecoördineerd hebben geven aan heel veel van dit project geleerd te hebben. Veel aspecten waren nieuw en moesten op het moment zelf uitgevonden worden. Zij hebben zich bijzonder gesteund gevoeld door TOEVAL GEZOCHT en door de ontwerper en de tentoonstellingsbouwer.

De ervaring om met deze specialisten samen te werken was een grote meerwaarde van het project. Zoals zij zeiden: $1 + 1 = 3!$

Ook hebben zij aangegeven de principes van 'onderzoeken' ook als basis voor de volgende tentoonstellingen te willen gebruiken.

De planning was door verschillende aspecten (zoals de korte tijd tussen het plaatsen van de tentoonstellingsmaterialen als sokkels, vitrines en schermen, het kiezen en plaatsen van alle objecten voor de tentoonstelling en het openen van de tentoonstelling) te krap. Na de opening van de tentoonstelling moest nog het een en ander aangepast worden, o.a. de begeleidende teksten.

Daarnaast was het belang om met dit project steun bij het eigen bestuur en bij het gemeentebestuur te krijgen zeer groot. Maar beide partijen zijn bijzonder blij met het succes. De gemeente heeft aangegeven dat dit de weg is die zij het museum graag in zien slaan.

Het doel om op enkele scholen een blijvend atelier in te richten waarin leerkrachten structureel de creativiteit van de leerlingen onderzoeken en stimuleren is op twee scholen gerealiseerd. Zij hebben daar actief en enthousiast mee gewerkt. Op een van de scholen krijgt het een vaste plek in ruimte en in tijd. Ze hebben nieuwe materialen erbij gehaald, er wordt structureel aan gewerkt. Met name de verwondering en het werken met oudere en nieuwere materialen wordt door leerkrachten en leerlingen zeer gewaardeerd. Bij de andere school is gewerkt met lakens, licht en schaduw. Ook zij hebben materialen zelf toegevoegd, met name voor het schaduwspel. Een beamer is gebruikt als projector, met blauw licht. Foto's zijn gemaakt van processen van kinderen en opgehangen. Het atelier heeft er van september t/m november op deze wijze ingericht gestaan, iedere klas is tenminste twee keer geweest.

Beide voorbeeldscholen hebben één resp. twee keer TOEVAL GEZOCHT op bezoek gehad voor steun bij inrichting en werkwijze atelier. Een van de scholen gaf aan verder te gaan met een training voor Onderzoekend Leren.

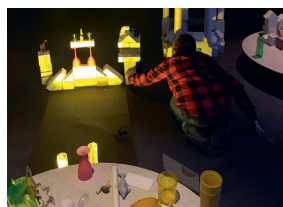
Aan alle scholen in Oosterhout en omgeving zijn de twee promotiefilmpjes en de handreiking op papier toegestuurd. Er is door de intermediair DCL geen navraag gedaan hoe hiermee gewerkt is.

Enkele concrete verbeterpunten

Belangrijk is gebleken om de tijdsplanning een volgende keer ruimer te maken: laat zo'n samenwerkingsproject van museum met basisscholen in het najaar opengaan en dan tot en met het voorjaar blijven. Dan kunnen de scholen, als het schooljaar eenmaal goed op gang is, het museumbezoek inprogrammeren in de rustige maanden januari en februari. Nu stopte het project net voor kerst. Aan het altijd drukke begin van het schooljaar komen basisscholen er moeilijker aan toe om een museumbezoek nog voor de kerst in te plannen.

Een van de leerpunten was dat het technische gedeelte van de werkstations in de ateliers inzet vroeg van gespecialiseerde technische mensen. Dit bleek tijdens het inrichten van de tentoonstelling. Er zijn daardoor oplossingen gekozen die niet optimaal waren.

Ook de toverlantaarn en overheadprojector die zo nu en dan uitvielen vroegen om meer technische ondersteuning.

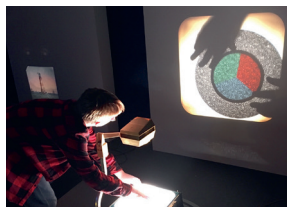
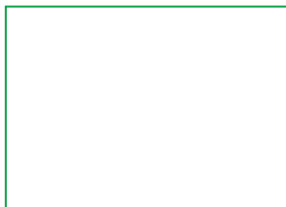
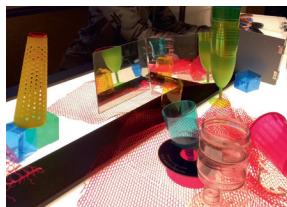

10.

Samenvatting

in veertien tips

- I. Vraag vertegenwoordigers van basisscholen + experts van buiten voor een vruchtbare brainstorm en nieuwe inspiratie, met name op het gebied van kinderen, kunstenaars en creativiteit, zoals in dit geval: TOEVAL GEZOCHT en Atelier in een koffer. Om zo'n co-creatief project te laten slagen brengt iedereen expertise in en neemt daarvoor de verantwoordelijkheid, terwijl in de communicatie oprechte samenwerking het doel blijft.
- II. Maak rol en taakverdeling bespreekbaar: wie is projectleider, hoe leggen we de resultaten vast? Stem de verwachtingen van ieder lid van de werkgroep goed af in de eerste fase van het proces.
- III. Kies voor een concept en een werkwijze waarin museum, kunstenaars/erfgoed en kinderen/basisscholen samen het project ontwikkelen en waarin de creativiteit van de kinderen de focus is. Anders gezegd: kies voor de verbinding tussen de expressieve talen van kinderen en de artistieke en wetenschappelijke talen van kunstenaars en wetenschappers, die ten grondslag liggen aan de getoonde objecten in het museum. TOEVAL GEZOCHT heeft hiervoor een structuur en onderbouwing ontworpen, gebaseerd op de Reggio Emilia-benadering.
- IV. Kies met elkaar een concrete tentoonstelling die gepland staat en die ongeveer een halfjaar kan blijven. Kijk daarbij naar een onderwerp of kunstenaar met rijke mogelijkheden voor een procesmatige benadering, zoals in dit geval: 'Van toverlantaarn tot mobieltje'.
- V. Onderzoek de onderliggende processen/strategieën/verschijnselen van deze specifieke tentoonstelling samen met de curator en indien van toepassing de betreffende kunstenaar(s). Ga ook te rade bij specifieke deskundigen, zoals in dit geval van de geschiedenis van de fotografie bij een natuurkundige over licht, schaduw, beeld(omkering), projectie enz.
- VI. Neem deze processen/ strategieën/verschijnselen als uitgangspunt voor het ontwerp van werkstations voor kinderen in/bij de tentoonstelling en/of voor ateliers op de scholen, zodat de kinderen hun eigen onderzoek kunnen doen en hun eigen experiment en verbeelding kunnen volgen. Kies een toepasselijke, nieuwsgierig makende naam, in dit geval 'Verschijnen en verdwijnen'.
- VII. Zorg bij ontwerp en uitvoering van het project voor specialistische inbreng steeds vanuit alle verschillende invalshoeken: pedagogiek, kunst/erfgoed, ontwerp, bouw en vormgeving en zorg in het museum voor goede technische ondersteuning, zodat educatie en atelier echt samen komen.
- VIII. Ontwikkel in de voorbereiding samen met de scholen een inspirerende handleiding voor de scholen, bij voorkeur in de vorm van een werkwijze binnen ateliers/laboratoria voor de kinderen op school op basis van het onderwerp van de tentoonstelling in het museum. Of in de vorm van kleinere experimenten die met eenvoudige middelen in het klaslokaal kunnen worden gerealiseerd (zie het bijgevoegde voorbeeld over Schaduw).

- IX. Besteed aandacht aan het 'meenemen' van scholen in het proces en het doel van het project. Organiseer bijeenkomsten in het museum voor de leerkrachten van de scholen waarin ze zelf aan de werkstations kunnen onderzoeken en experimenteren, zodat ze vertrouwd raken met de rijke mogelijkheden.

- X. Coaching scholen: Laat de kinderen bij voorkeur in vrijheid hun eigen onderzoek en verbeelding volgen op school of aan de werkstations in het museum. Laat de leerkrachten/begeleiders processen van kinderen documenteren om te ontdekken hoe rijk hun onderzoek en ideeën zijn. Neem de kinderen daarna mee naar de tentoonstelling.

- XI. Als in het museum in of bij de tentoonstelling werkstations voor de kinderen (en hun ouders/grootouders) zijn opgenomen, zorg dan voor goede training van de museummedewerkers in de begeleiding van het publiek. Met name hoe zij kinderen de vrijheid kunnen geven hun eigen ideeën te volgen.

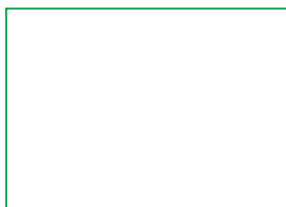
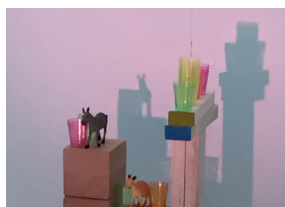
- XII. Besteed aandacht aan de vraag: op welke manier kunnen de opbrengsten geborgd worden in de organisatie? In dit geval bekijken de museummedewerkers hun volgende tentoonstelling met andere ogen: hoe kunnen we ook bij deze nieuwe tentoonstelling kinderen de vrijheid geven om zelf te onderzoeken en ontdekken? Welke specialistische partners hebben we hierbij nodig?

- XIII. Zorg voor draagvlak bij de medewerkers van musea en de leerkrachten van scholen.

- XIV. En tenslotte, zorg voor goede p.r.

foto Het atelier in het Speelgoedmuseum

Bijlage 1

Alle samenwerkende partijen

Het Speelgoedmuseum, De 5 kernwaarden

De Collectiewaarde – basis voor mooie verhalen

Het Speelgoedmuseum herbergt een brede collectie Speelgoed uit het tijdvak 1750 – 1970. Met al het speelgoed is ooit gespeeld of kan nog steeds gespeeld worden. Invloeden van verschillende pedagogische opvattingen zijn ruimschoots terug te vinden in de collectie.

Het museum herbergt bijzondere en hoogwaardige deelcollecties. Een voorbeeld daarvan is de fraaie verzameling optisch speelgoed, zoals de toverlantaarns. Deze verzameling is gebruikt voor het project 'Van Toverlantaarn tot mobieltje'.

Het museum zet in op een meer actieve benadering van de tentoongestelde objecten en de verhalen die daarbij horen. Daarbij wordt nu en in de toekomst zo veel mogelijk gebruik gemaakt van multimedia.

Educatieve waarde

Om hun eigen identiteit volledig te kunnen ontwikkelen, moeten kinderen en jongeren liefst zo vroeg mogelijk kennismaken met cultuur en met musea. Musea bieden nieuwe vensters op de wereld of vergroten de bestaande vensters. Het museum is dan ook een ideale omgeving om te leren, zowel voor 'jong' (cultuureducatie) als voor 'oud' (een leven lang leren). Voor kinderen is een bezoek aan het Speelgoedmuseum vaak hun eerste kennismaking met een museum. De laagdrempeligheid van het onderwerp Speelgoed levert dus een positieve eerste ervaring op.

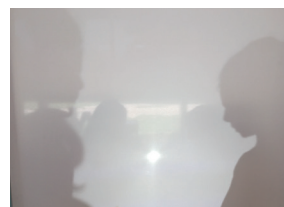
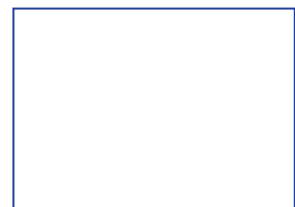
Scholen maken graag gebruik van het door Erfgoed Brabant ontwikkelde lespakket 'Museumschatjes', of 'Overgisteren' dat door speciaal getrainde vrijwilligers met een onderwijs-achtergrond wordt uitgevoerd.

Door het nieuwe project over projecties: 'Verschijnen en verdwijnen' dat samen met Erfgoed Brabant, externe professionals en Oosterhoutse basisscholen is ontwikkeld, is een proces in gang gezet om nog beter aan te sluiten bij het onderzoekende leren en om de creativiteit van kinderen te helpen ontwikkelen dat van steeds groter belang wordt geacht binnen het onderwijs.

Belevingswaarde

In deze tijd, waarin alles draait om zelf ervaren en beleven, zijn musea misschien wel belangrijker dan ooit. Het zijn plekken voor bezinning, verwondering, verbazing en ontroering, allemaal emoties die musea een intrinsieke waarde geven.

Musea zetten je aan tot denken en soms ook tot actie. Musea creëren de rust en ruimte om te reflecteren en kritisch na te denken en zijn een ideale omgeving voor persoonlijke ontwikkeling en zingeving. Maar musea zijn vooral ook plezierig om naartoe te gaan: om te ontspannen, om te genieten van mooie voorwerpen en verhalen, zelfs om geluk te vinden. Musea bieden letterlijk en figuurlijk beweging en belevenissen.

Door het specifieke karakter van het Speelgoedmuseum is het mogelijk om iedereen een groot plezier te doen door de herkenning die veel objecten uit de collectie bij hen teweegbrengen. Voor kinderen is de beleving om met speelgoed van vroeger te mogen spelen een unieke ervaring. Voor ouderen en dementerenden is het een bijzondere ervaring om over hun jeugd te vertellen aan de hand van verhalen die geïllustreerd worden door combinatie van bijzondere museumobjecten en moderne media.

Verbindende waarde

Het Speelgoedmuseum fungeert in Oosterhout daadwerkelijk als netwerker en mediator door de projecten die samen met de Oosterhoutse ondernemers en culturele instellingen tot stand komen.

Het museum draait volledig op vrijwilligers. De professionele vorming die mensen in dit vrijwilligerswerk opdoen is van grote maatschappelijke en sociale waarde.

Voor de wisseltentoonstellingen krijgen alle vrijwilligers steeds specifieke training over welke informatie zij aan de bezoekers kunnen geven, hoe werkplaatsen en ateliers werken en hoe zij de bezoekers kunnen begeleiden.

Daarnaast biedt het integratieproject voor statushouders een kans om te integreren in de maatschappij. Dit is een belangrijke maatschappelijk verbindende waarde. Een aantal vrijwilligers benut deze mogelijkheid voor re-integratie en herintreding in een betaalde baan.

Economische waarde

Sinds 2010 mocht het museum al circa 100.000 bezoeken ontvangen. Het aantal bezoekers groeit langzaam naar de 15.000 op jaarbasis en het museum biedt hiermee een belangrijke toeristische attractie. Met toekomstige interactieve projecten zoals hier beschreven verwacht het museum meer mensen, zowel van binnen als buiten Oosterhout aan te trekken.

TOEVAL GEZOCHT

Stichting TOEVAL GEZOCHT onderzoekt, stimuleert en onderbouwt de leervermogens van kinderen binnen kinderopvang en primair onderwijs en baseert zich op het gedachtegoed en de werkwijze van de Reggio Emilia-benadering. Creativiteit in de brede zin staat centraal. TOEVAL GEZOCHT bundelt en verspreidt kennis en ervaring hoe kinderen leren en wat binnen het leren van kinderen de rol van kunst(e-naars) en wetenschap(pers) is.

TOEVAL GEZOCHT zet projecten op en begeleidt projecten waarin musea, scholen en kunstenaars/wetenschappers gezamenlijk werken aan het vertrouwd maken van kinderen met kunst, wetenschap en erfgoed. Daarnaast begeleidt en traint TOEVAL GEZOCHT leerkrachten en pedagogisch medewerkers in onderwijs en kinderopvang in het

herkennen van de creativiteit van kinderen en in het opzetten van ateliers als integraal deel van het dagelijkse leren.

In dit project is TOEVAL GEZOCHT de partner die het door haar ontwikkelde inhoudelijke concept samen met De Cultuur Loper, Erfgoed Brabant en het Speelgoedmuseum op maat heeft gemaakt voor de tentoonstelling 'Van toverlantaarn tot mobieltje' en het de toepasselijke poëtische naam heeft gegeven: Verschijnen en verdwijnen.

Zie voor een uitvoerige beschrijving en verbeelding van het basisconcept en de achtergrond van dit co-creatieve project het boek van Annemieke Huisman e.a.: TOEVAL GEZOCHT Kunst, kunstenaars en jonge kinderen, uitgever Lemniscaat.

Erfgoed Brabant

Erfgoed Brabant is het provinciale kennis- en expertisecentrum voor erfgoed. Erfgoed Brabant heeft als doel het verankeren van erfgoed als vaste en voedende waarde in de samenleving in met name Noord-Brabant door het bevorderen van erfgoedbewustzijn, het ondersteunen van erfgoedwerkers en het verbinden van erfgoednetwerken.

De Erfgoed Brabant Academie draagt bij aan inhoudelijke en instrumentele kennisopbouw en -overdracht over erfgoed voor allerlei doelgroepen. Met name erfgoededucatie in het basisonderwijs, waarin Erfgoed Brabant ook een rol heeft binnen De Cultuur Loper.

Een van de doelstellingen van De Cultuur Loper is het verbeteren van de samenwerking tussen de school en haar culturele omgeving. Met als uiteindelijke doel goede cultuureducatie voor de leerlingen. De ondersteuning en begeleiding van Erfgoed Brabant richt zich niet per se op het maken en uitvoeren van een project of activiteit, maar juist op de weg daar naartoe: hoe diverse partijen, culturele instellingen én scholen, samen werken aan eenzelfde doel, waar alle partijen voordeel van hebben.

De Cultuur Loper

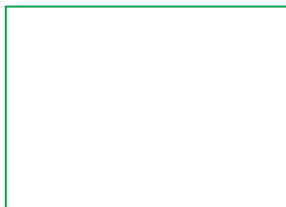
De Cultuur Loper is een programma waarmee scholen de kwaliteit van de eigen cultuureducatie kunnen verbeteren. Met De Cultuur Loper maken scholen vanuit hun eigen visie een doorlopend activiteitenprogramma dat in opbouw, samenhang en samenstelling past bij hun school. Het traject begeleidt scholen via acht stappen van 'Dit willen wij onze leerlingen meegeven' naar 'Zo gaan wij hieraan werken'.

Binnen De Cultuur Loper zijn er drie competenties met bijbehorende gedragsindicatoren geformuleerd waarmee een school de cultuureducatie een duidelijke richting kan geven. De drie culturele competenties zijn:

- ▲ Onderzoekend vermogen – De leerling kan vanuit een vraag zichzelf en zijn omgeving leren kennen.
- ▲ Creërend vermogen – De leerling kan op eigen wijze vormgeven aan zijn ervaring, waarneming, verbeelding en kennis.
- ▲ Reflecterend vermogen – De leerling kan terugkijken op eigen ervaringen, deze interpreteren en er betekenis aan geven.

Aan elke competentie is een aantal gedragsindicatoren gekoppeld: dat wat je ook echt bij een leerling kunt terugzien.

Scholen selecteren cultuureducatieve activiteiten die een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de culturele competenties en specifieke gedragsindicatoren waarop zij de focus hebben. Het werken met de competenties biedt scholen een hoge mate van vrijheid in het vormgeven van hun cultuurprogramma. Hierdoor ontstaat de ruimte om vanuit eigen visie, mogelijkheden en talenten van leerkrachten en leerlingen te komen tot een zinvolle invulling van het cultuuronderwijs.

Basisschool Torenschouw

Torenschouw is een betrokken, veilige en kleinschalige school. Zij vinden een goede relatie tussen leerkrachten, kinderen en ouders heel belangrijk. Torenschouw wil dat kinderen zich veilig voelen op hun school, daarom maken ze afspraken en zorgen zo voor een positief klimaat. Ze werken er samen voortdurend aan de goede dingen nog beter te doen. Torenschouw is een school met oog voor de kwaliteiten van ieder kind. Zij werken met instructie op maat,

zo kunnen ze tegemoetkomen aan de leerbehoeften van alle kinderen. Met een goede leerlingenzorg kunnen ze tijdig signaleren en ondersteuning bieden. Rekening houdend met de individuele mogelijkheden van ieder kind, zorgt Torenschouw voor een goede aansluiting op het voortgezet onderwijs.

www.bstorenschouw.nl

Basisschool Menorah

Basisschool Menorah is een protestant-christelijke basisschool voor kinderen in de leeftijd van 4 t/m 12 jaar. Voorafgaand aan de basisschool is er een voorschool voor kinderen van 2 jaar en 3 maanden tot 4 jaar. De school staat open voor alle leerlingen die aangemeld worden door hun ouders of verzorgers. Voor hen geldt dat kinderen zich veilig moeten kunnen voelen op school. Kinderen moeten uitgedaagd

worden zich breed te ontwikkelen met respect voor elkaar. Waarden en normen, rust en structuur staan bij hen hoog in het vaandel. Moderne methoden, met een focus op het taal- en rekenonderwijs zijn de basis voor hun onderwijs.

www.basisschoolmenorah.nl

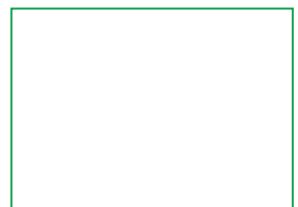
Montessorischool Oosterhout

Visie is 'de kunst van zichtbaar maken'. Wanneer je een schip wilt gaan bouwen, breng dan geen mensen bij elkaar om hout aan te slepen, werktekeningen te maken, taken te verdelen en het werk in te delen, maar leer mensen te verlangen naar de eindeloze zee. (De Saint-Exupéry)

De school zoekt actief naar het potentieel van kinderen en stimuleert de maximale ontwikkeling van ieder kind. Ze creëren een klimaat waarin kinderen in vrijheid (in gebondenheid), zelfstandig kunnen leren en leggen daarbij de nadruk op veiligheid, wederzijds vertrouwen en respect. Een stimulerende en goed gestructureerde omgeving ondersteunt de kinderen hierbij.

Zij leren de kinderen respect en waardering te hebben voor de wereld om hen heen en maakt ze bewust van hun eigen taak en medeverantwoordelijkheid voor het grotere geheel en stimuleert dit door de kinderen regelmatig te laten reflecteren op hun gedrag en de opbrengsten en gevolgen die dit gedrag opleveren. Tenslotte hebben de school vertrouwen in en respect voor de vele mogelijkheden en talenten van ieder kind en gaan er vanuit dat kinderen een natuurlijke drang tot leren hebben, nieuwsgierig zijn en een onderzoekende houding aannemen zodra zij worden uitgedaagd.

www.montessorischooloosterhout.nl

Harry van Aperloo

De Oosterhoutse fotograaf Harry van Aperloo heeft zijn bijzondere collectie beeld dragers en foto- en filmapparatuur ter beschikking gesteld voor de expositie in het Speelgoedmuseum.

Harry van Aperloo begon uit interesse gewoon bij een plaatselijke fotoclub. Het was begin zeventiger jaren: 'Ik was nog veel te jong en onervaren. En vond dat de anderen al zó ver waren', zegt de bescheiden Oosterhouter. Toch inspireerde het hem wat later om naar de fotovakschool in Apeldoorn te gaan. Waar portretfotografie hem vooral trok. Bij de beroemde fotograaf Hans Götze in Haarlem vervolgde hij zijn

opleiding. Zijn specialiteit werd mensen fotograferen. Harry: 'Ik wilde ze zo verbeelden dat hun karakter te zien was. Dan was het goed.' Zijn werkwijze omschrijft hij als 'het vertrouwen winnen van degene die gefotografeerd wordt. Dat is het allerbelangrijkste'. Nog steeds is Harry van Aperloo de 'Happy Family' fotograaf. En ook al werkt hij nu met allerlei andere technieken, zijn donkere kamer is gebleven. 'Want dat ambacht blijft toch prachtig', vindt hij. In 1978 begon Van Aperloo voor zichzelf en in 1983 opende hij zijn winkel in de Mathildastraat. Daar startte ook het verzamelen van alle mogelijke fotomaterialen: 'Het liefst zou ik alles willen hebben!'

Studio Harm Rensink

Studio Harm Rensink ontwerpt ruimtelijke ervaringen, tentoonstellingen en interieurs. Kernelementen waarop de studio zich richt zijn het creëren van een tactiele omgeving waarbij alle zintuigen van het menselijk lichaam: zicht, aanraking, geur, geluid, enz. worden ingezet om informatie over te dragen.

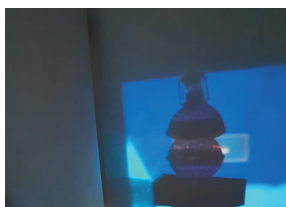
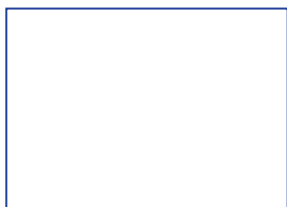
Harm Rensink is een Nederlandse ontwerper die gelooft in het maken van een meer menselijk ontwerp door het gebruik van empathie, context en esthetiek. Na zijn afstuderen in 2008 aan de Design Academy Eindhoven richtte hij Studio Harm Rensink op.

Studio Rene Siebum

Rene Siebum is in 2010 opgericht door Rene Siebum (Nijmegen 1981). De Studio en Werkplaats in Eindhoven is de plek waar zowel aan zelfgeïnitieerde projecten als aan projecten in opdracht wordt gewerkt.

In de persoon Rene Siebum ontmoeten de ambachtsman en de vormgever elkaar op een gelijk niveau. Conceptontwikkeling, vormgeving en de realisatie van het ontwerp zijn processen die elkaar versterken in het samenbrengen van de essentie en functie in heldere verfijnde vormtaal.

'Ik zoek in het ontwerp van een object de verbinding met de context, de gebruiker en de ruimte. Het vinden van schoonheid ligt besloten in het totaal, niet in de enkelvoudige vorm.'

Bijlage 2

Handreiking aan de scholen

door Annemieke Huisingh, TOEVAL GEZOCHT

Hoe kunnen leerkrachten met hun kinderen met het begrip SCHADUW werken?

Doelen

- ▲ Kinderen hun eigen ideeën te laten onderzoeken, vormen en uitwerken
- ▲ Schaduw van verschillende kanten te benaderen: filosofisch, natuurkundig, kunstzinnig, visueel, als waarneming, als afbeelding, ...

Voorbeelden

Onderstaande voorbeelden kunnen op alle basis-school-leeftijden gebruikt worden, de uitwerking zal verschillen.

Jonge kinderen (onderbouw) zullen vaak spelen en – deels onbewust – de werking van schaduw ervaren.

Wat oudere kinderen (middenbouw) zullen ook graag spelen maar daarbij zichzelf / elkaar vragen stellen, ze zullen hun eigen ideeën, veronderstellingen in de praktijk toetsen.

De oudste kinderen (bovenbouw) zullen ook graag spelen, experimenteren en zeker ook in theatervormen spelen. Zij zullen de vragen bewuster stellen en meer verbanden leggen (bijvoorbeeld met de stand van de zon en het verstrijken van tijd).

Vragen over schaduw

Voorbeelden van vragen over schaduw die voor alle leeftijden boeiend zijn en de meest uiteenlopende interessante ideeën zullen oproepen.

Kies een vraag en neem de tijd ervoor, zodat kinderen merken dat ze al hun gedachten kunnen uitspreken. Geef nooit een oordeel of iets 'klopt'

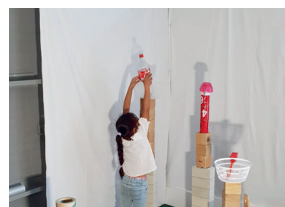
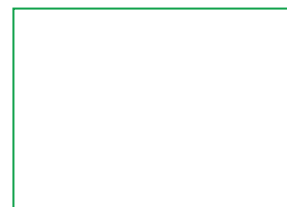
of 'niet klopt'. Het gaat alleen om het vormen van gedachten en het aanmoedigen van de kinderen om hun gedachten uit te spreken en met elkaar uit te wisselen. Laat de kinderen onderling op elkaar reageren. Ook als het ene kind vindt dat het niet klopt wat een ander kind zegt, geef niet een van beiden gelijk, maar help ze hun gedachten goed onder woorden te brengen.

Als ideeën aanleiding geven om iets in de praktijk te onderzoeken, ga erop in en creëer samen met de kinderen een situatie waarin hun ideeën onderzocht kunnen worden.

- ▲ Wat is een schaduw?
- ▲ Hoe kunnen we een schaduw zien?
- ▲ Kan een schaduw kleur hebben?
- ▲ Wanneer verschijnt een schaduw?
- ▲ Kunnen we van onszelf een schaduw maken?
- ▲ Is mijn schaduw altijd even groot? En even donker?
- ▲ Heeft alles een schaduw?
- ▲ Kun je van je eigen schaduw loskomen? Hoe?
- ▲ Beweegt een schaduw?

Spelen met schaduw

Maak voor een witte muur een mooie bouwhoek met allerlei materialen: niet alleen houten blokken, maar ook andere vormen, kunststof diertjes, abstracte ongebruikelijke vormen met bijzondere structuren en patronen. Zet een lamp op de bouwhoek en vul de bouwmaterialen aan met transparante en half-transparante gekleurde materialen.

Laat kinderen hier vrij in (samen)spelen en geef ze daar veel tijd voor.

Span een half doorzichtig doek met een lamp erachter en vraag de helft van de kinderen tussen lamp en doek iets te spelen, toneel (van hun lichaam), met poppen, objecten enz. De andere helft van de klas is publiek en daarna omgekeerd. Dit schaduwspel kan op zoveel manieren uitgebreid worden. De kinderen kunnen zelf van karton figuren bedenken en maken waarmee ze achter het doek gaan spelen.

Zet een overhead projector in een (donkere) hoek van de klas die schijnt op een stuk witte muur. Op de glasplaat kunnen de kinderen voorwerpen leggen, composities maken die op de wand (in spiegelbeeld / omgekeerd) geprojecteerd worden. Ook kunnen ze met kleur tekenen op transparante sheets en deze projecteren. Laat ook hier de kinderen vrij spelen en noteer welke vragen ze opwerpen in hun spel.

- ▲ Zien ze dat het beeld in spiegelbeeld op de muur verschijnt?
- ▲ Vragen ze zich af hoe kleur op de muur verschijnt en als kleuren 'dicht' raken dat de afbeelding dan zwart wordt?

Schaduw tekenen

Ga als de zon schijnt naar buiten en neem grote vellen papier en grafietpotlood mee. Vraag de kinderen het papier onder een boom op de grond vast te plakken en laat ze de schaduw tekenen. Laat het daar achter en kom een uur later terug. De schaduw heeft zich verplaatst.

- ▲ Hoe reageren de kinderen?
- ▲ Wat zeggen ze erover?
- ▲ Leggen ze verband met de zon die van plaats verandert?
- ▲ Leggen ze verband met het verstrijken van tijd?
- ▲ Gaan ze de nieuwe schaduw opnieuw tekenen?

Geef een andere keer de kinderen ieder een zaklantaarn, verduister de klas enigszins en vraag ze schaduwen te maken en die te tekenen.

- ▲ Op hoeveel manieren kunnen ze dit doen?
- ▲ Waarvan tekenen ze de schaduw?
- ▲ Bedenken ze zelf nieuwe interessante vormen / objecten / personen om de schaduwen van te tekenen?

Laat twee kinderen samenwerken die ieder een lichtbron in de hand hebben en op hetzelfde object schijnen.

- ▲ Zien de kinderen twee schaduwen?
- ▲ Teken ze die allebei?

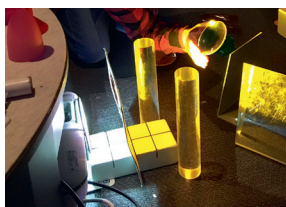
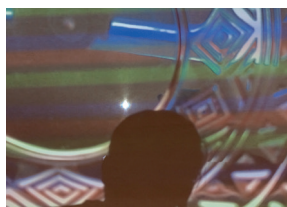
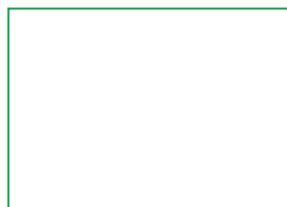
Algemeen: ieder spel of gesprek kan nieuwe ideeën van de kinderen oproepen waar je als leerkracht op in kunt gaan. Voel je daar vooral vrij in en durf ermee te experimenteren. Dan wordt het steeds leuker (en leerzamer)!

Bezoek aan het Speelgoedmuseum

De tentoonstelling Van toverlantaarn tot mobieltje en daarbinnen het atelier Verschijnen en verdwijnen.

Het maakt niet uit of je van tevoren bovenstaande werkvormen al hebt geprobeerd of dat je begint met de inspiratie van het atelier in het museum en daarna in de klas aan de slag gaat. Het kan ook prima allebei!

In de laatste week voor de zomervakantie zijn twee basisschoolgroepen 'op proef' naar het museum gegaan (1x groep 1, 2, 3 en 1x groep 7,8). Ze waren allebei heel enthousiast en onderzochten / speelden heel zelfstandig anderhalf uur in het atelier. Een aanrader die ook de leerkrachten inspireert!!!

Bijlage 3

Persbericht

VAN TOVERLANTAARN TOT MOBIELTJE – VERSCHIJNEN EN VERDWIJNEN Oosterhout, juni 2018

Interactieve tentoonstelling belicht 'Fotografie'

Wie het Speelgoedmuseum in Oosterhout komende zomer (tot in december) bezoekt weet daarna alles van de historische ontwikkeling van film en fotografie. In het museum aan de Zandheuvel op zaterdag 30 juni 2018 een bijzondere tentoonstelling waarin kijken, doen, experimenteren en leren centraal staan.

Aan de hand van een tijdlijn en alle getoonde objecten krijgen bezoekers inzicht in de geschiedenis van de fotografie. Daarnaast kan iedereen, jong en oud, zelf ervaren hoe afbeeldingen tot stand komen, hoe licht schaduwen tevoorschijn tovert, hoe de magie van reflecties en projecties werkt. Kinderen kunnen zelf, of samen met een volwassene, spelen en hun verbeelding laten werken in schaduwwerelden, in projecties op de wand en in de menging en werking van kleuren.

De Oosterhoutse fotograaf Harry van Aperloo heeft zijn bijzondere collectie beeld dragers en foto- en filmapparatuur ter beschikking gesteld. Erfgoed Brabant, de gemeente Oosterhout, stichting TOEVAL GEZOCHT en professionele ontwerp bureaus, waaronder Harm Rensink, werken mee aan de expositie in het Speelgoedmuseum.

Het bijzondere is dat er ateliers, werkstations en een donkere kamer worden ingericht waar kinderen, volwassenen en schoolklassen zelf aan de slag kunnen gaan onder leiding van Ludo Sidler fotogrammen kunnen maken. Enkele voorbeeldscholen hebben het al uitgeprobeerd en zijn enthousiast.

Welkom in het Speelgoed- en Carnavalsmuseum in Oosterhout. Met tot 21 december een unieke ervaring er gratis bij.

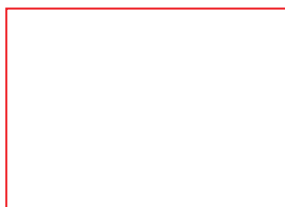
Het museum dat nu is gevestigd in de oude lagere school in het authentieke centrum van Oosterhout is in 1983 ontstaan uit een particuliere verzameling speelgoed. Het heeft zich in de loop der jaren ontwikkeld tot een volwaardig landelijk erkend museum. Jaarlijks trekt het zo'n 13.000 bezoekers ook van ver buiten de stadsgrenzen. Met het toegangskaartje of de Museumkaart is de tijdelijke expositie 'Fotografie' vrij toegankelijk.

Voor het actuele nieuws en de openingstijden verwijzen we bezoekers naar de website:

www.speelgoedmuseum.nl

Het Speelgoedmuseum beschikt over een vaste collectie. Eén van de zeven zalen is ingericht als Carnavalsmuseum. Veel aandacht is er voor de steeds wisselende tijdelijke exposities in een aparte ruimte, waarin vaak een onderdeel van de collectie wordt uitgewerkt. De komende interactieve tentoonstelling over fotografie is gebaseerd op de bijzondere collectie toverlantaarns waarover het museum beschikt.

Met de komende extra tentoonstelling heeft het museum zich ook gericht op scholen. Alle leeftijdsgroepen van de basisschool kunnen spelend onderzoeken en verbeelden in een atelier dat aan de expositie verbonden is. Enkele Oosterhoutse scholen hebben als proef al warmgedraaid.

Stichting TOEVAL GEZOCHT, expert op het gebied van educatie, coachte de leerkrachten bij het inrichten van een atelier op school. En voor alle basisscholen maakte TOEVAL GEZOCHT handreikingen hoe leerkrachten de creativiteit van hun leerlingen kunnen stimuleren met eenvoudige experimenten en beeldende activiteiten.

Maar ook 'gewone' museumbezoekers, groot en klein, kunnen aan de slag: in de donkere kamer fotogrammen maken en glasplaatjes beschilderen voor het projecteren met de toverlantaarn. En wie in het natuurkundige aspect is geïnteresseerd: ook optische elementen, photo-chemische reacties en kleur komen aan de orde in de tentoonstelling en de ateliers.

De stichting TOEVAL GEZOCHT is aangetrokken als expert voor het gehele educatieve project. TOEVAL GEZOCHT heeft een speciaal concept ontwikkeld voor een wijze van samenwerken tussen museum en basisscholen. TOEVAL GEZOCHT werkt altijd met een multidisciplinair team, zodat alle aspecten op professioneel niveau behartigd worden. Zo ook in dit geval: een natuurkundige, een kunstenaar, een pedagoog en een ontwerper. De ontwerper is Studio Harm Rensink, die het ruimtelijk ontwerp voor de hele tentoonstelling inclusief het atelier-gedeelte voor zijn rekening heeft genomen.

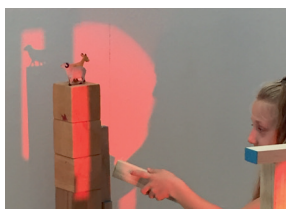
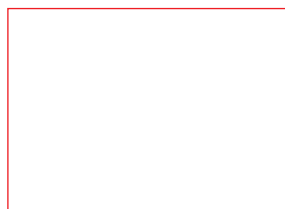
De kracht van dit project, zowel in de tentoonstelling als op de scholen, zit voor een belangrijk deel in het feit dat alles draait om alledaagse verschijnselen, die kinderen, leerkrachten, ouders, grootouders allemaal dagelijks zien en meemaken. Verschijnselen waarover je je kunt verwonderen en waarover je jezelf

en elkaar vragen kunt stellen. Denk bijvoorbeeld aan hoe de zon de wolken kan weerspiegelen in een plas op straat of hoe de rand van een glazen wand een regenboog kan toveren in de huiskamer. Of kijk hoe in de avond een voorwerp meer dan één schaduw kan laten zien als er meerdere lichtbronnen hun licht sturen. Dit zijn tegelijkertijd ook de verschijnselen die kunstenaars en wetenschappers al eeuwenlang hebben geïnspireerd tot onderzoek, uitvindingen en bijzondere werken. En die de fotografie zich heeft doen ontwikkelen tot een zeer geliefde kunstvorm.

Veel dank voor alle hulp en tijd die in de bijzondere tentoonstelling is en wordt gestoken, is het museum verschuldigd aan:

- ▲ Fotograaf Harry van Aperloo, Jolijn Rietbergen en Dieuwertje de Nigtere van Erfgoed Brabant
- ▲ Annemieke Huisingsh van Stichting Toeval Gezocht
- ▲ Patrice Matthee, Cultuurloper-Intermediair, gemeente Oosterhout
- ▲ Ontwerpbureau Studio Harm Rensink
- ▲ Vormgever Rene Siebum
- ▲ Fotograaf Ludo Sidler
- ▲ De Oosterhoutse voorbeeldscholen en hun enthousiaste leerkrachten: Majorie Mulder van B.S De Menorah, Janneke Vanhouten van B.S. De Torenschouw en Madeleine Wassink van de Montessorischool
- ▲ alle vrijwilligers van het museum

Voor vragen stuur een mail naar het museum: info@speelgoedmuseum.nl t.a.v. Annemarie Nieuwenhuijse (bezoekers) of Franske van Bekhoven (scholen)

Colofon

Verschijnen en verdwijnen is een co-creatieproject van:

- ▲ Speelgoedmuseum Op Stelten, Oosterhout www.speelgoedmuseum.nl
- ▲ TOEVAL GEZOCHT www.toevalgezocht.nl en www.muziekeducatie.toevalgezocht.nl
- ▲ Erfgoed Brabant www.erfgoedbrabantacademie.nl
- ▲ Intermediair De Cultuur Loper Oosterhout www.theek5.nl/cultuureducatie
- ▲ Drie basisscholen in Oosterhout (Torenschouw, Montessorischool Oosterhout en Menorah)
- ▲ Harry van Aperloo, fotograaf Oosterhout www.harryvanaperloo.nl
- ▲ Studio Rensink, ontwerper www.harmrensink.nl
- ▲ Rene Siebum, tentoonstellingsbouwer www.studiorenesiebum.nl

Leden van de projectgroep

- ▲ Annemarie Nieuwenhuijse, educator Speelgoedmuseum
- ▲ Franske van Bekhoven, educator Speelgoedmuseum
- ▲ Annemieke Huisingsh, pedagoog & grondlegger TOEVAL GEZOCHT
- ▲ Madeleine Wassink, leerkracht en icc'er Montessorischool Oosterhout
- ▲ Janneke van Houten, leerkracht en icc'er bs Torenschouw Oosterhout
- ▲ Majorie Mulder, leerkracht en icc'er Menorahschool
- ▲ Dieuwertje de Nigtere, adviseur Erfgoed Brabant & De Cultuur Loper-coach
- ▲ Jolijn Rietbergen, adviseur Erfgoed Brabant & De Cultuur Loper-coach
- ▲ Patrice Matthee, cultuuradviseur & intermediair De Cultuur Loper
- ▲ Sabine Plamper, cultuurpedagoog & eigenaar Atelier in een koffer (eerste twee bijeenkomsten)

TOEVAL
GEZOCHT

Atelier
in een koffer

HARRY VAN APERLOO
FOTOGRAFIE

STUDIOHARMRENSINK

RENE SIEBUM

Verschijnen en verdwijnen is mede tot stand gekomen door:

- ▲ De Cultuur Loper
- ▲ Fonds voor Cultuurparticipatie
- ▲ Provincie Noord-Brabant

De Cultuur Loper wordt ontwikkeld door Kunstloc Brabant in samenwerking met Erfgoed Brabant, als onderdeel van de regeling Cultuureducatie met Kwaliteit. Het programma komt tot stand in co-creatie met lokale intermediairs, kunstencentra, scholen, cultuuraanbieders en gemeenten in Noord-Brabant.

Meer weten over De Cultuur Loper?

Kunstloc Brabant
Postbus 72 | 5000 AB Tilburg
Burgemeester Brokxlaan 1000 | 5041 SG Tilburg
t 013 750 84 00
info@decultuurloper.nl
www.decultuurloper.nl
www.kunstlocbrabant.nl
www.erfgoedbrabantacademie.nl

© 2020

Deze publicatie is een uitgave van De Cultuur Loper

auteur

Annemieke Huisingsh – TOEVAL GEZOCHT

eindredactie

Erfgoed Brabant

ontwerp & opmaak

Tessa Hofman – [Studio Tweeklank](#)